

ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ, ΕΘΝΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΥΗΜΕΡΙΑ:
ΣΥΝΟΨΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Υπό
ΙΩΣΗΦ ΛΕΚΑΚΗ*

Μιά από τις απαραίτητες προϋποθέσεις που προτείνει η Οικονομική Θεωρία για την επίτευξη του μέγιστου βαθμού κοινωνικής ευημερίας είναι η ανυπαρξία εξωτερικών επιδράσεων στους τομείς της κατανάλωσης και της παραγωγής. Το σύνολο σχεδόν από τα παραδείγματα εξωτερικών επιδράσεων που επηρεάζουν αρνητικά το βαθμό κοινωνικής ευημερίας, όπως αναφέρονται σε βασικά εγχειρίδια Μικροοικονομικής Θεωρίας, έχουν σχέση με την υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Είναι γνωστή η υπόθεση της ενόχλησης που υφίσταται ο ένας γείτονας από το στερεοφωνικό συγκρότημα του άλλου — ηχορρύπανση — καθώς και εκείνη του μαυρίσματος των απλωμένων καθαρών ρούχων της νοικοκυράς από την καπνοδόχο του κοντινού εργοστασίου—ατμοσφαιρική ρύπανση.

Βασικό δείκτη κοινωνικής ευημερίας αποτελεί το κατά κεφαλή ακαθάριστο εθνικό προϊόν (ΑΕΠ). Ο δείκτης αυτός γίνεται αντικείμενο συνεχούς κριτικής στο χώρο των κοινωνικών επιστημών επειδή, ανάμεσα σε άλλες ατέλειες του, δεν καταγράφει αποτελεσματικά διάφορα κονδύλια που σχετίζονται με περιβαλλοντικές εξωτερικές επιδράσεις (Saunders, 1977). Μέσα στα πλαίσια της κριτικής αυτής έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες, είτε για τη βελτίωση των υαρχόντων συστημάτων εθνικών λογαριασμών είτε για τη δημιουργία ειδικών δεικτών κοινωνικής ευημερίας.

* Επιστημονικού Συνεργάτη του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ). Οι απόψεις που περιέχονται εδώ είναι αποκλειστικά του συγγραφέα.

Σύμφωνες με την παραπάνω κριτική παρουσιάζονται και οι προτάσεις-απόψεις των δύο τελευταίων Πενταετών Προγραμμάτων της Ελλάδος. Ειδικότερα, όσον αφορά το Πρόγραμμα 1976 - 80, σχετική έκθεση (ΚΕΠΕ, 1976) σημειώνει :

«Το κόστος προστασίας του περιβάλλοντος και το αντίστοιχο πραγματικό ύψος του εθνικού προϊόντος (και του ρυθμού αυξήσεως αυτού) πρέπει να συνυπολογίζονται στα πλαίσια των γενικών κατευθύνσεων του Προγράμματος, για ταυτόχρονη επίτευξη υψηλών ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης και προστασίας της ποιότητας ζωής».

Όσον αφορά το Πρόγραμμα 1983 - 87, μιά συνοπτική παρουσίαση του (ΚΕΠΕ, undated) αναφέρει σαν βασικό στόχο πολιτικής «την ανάλυση του κόστους προστασίας περιβάλλοντος σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, καθώς και σε επίπεδο συγκεκριμένων έργων, κατά τη σύνταξη σχετικών λογαριασμών» (σελ. 32). Εδώ δεν υπάρχει η ιδέα «συνυπολογισμού κόστους προστασίας περιβάλλοντος και ΑΕΠ» αλλά επιδιώκεται η αναλυτικότερη παρουσίαση των σχετικών κονδυλίων— προκειμένου να είναι δυνατή η σύγκριση του τομέα αυτού με άλλους κοινωνικούς τομείς από την άποψη κατανομής δημοσίων δαπανών.

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να παρουσιάσει τις κυριότερες μέχρι σήμερα προτάσεις που έχουν γίνει είτε στα πλαίσια βελτίωσης των υπάρχοντων συστημάτων εθνικών λογαριασμών είτε με σκοπό τη δημιουργία ειδικών δεικτών κοινωνικής ευημερίας, καθώς και να εξετάσει τις δυνατότητες εφαρμογής ορισμένων εναλλακτικών λύσεων όσον αφορά το Ελληνικό σύστημα εθνικών λογαριασμών. Για το σκοπό αυτό το πρώτο μέρος του άρθρου αναφέρεται σε μερικές εισαγωγικές παρατηρήσεις, το δεύτερο και τρίτο παρουσιάζουν συνοπτικά και με μιά μικρή αξιολόγηση τις μέχρι σήμερα προτάσεις και τέλος, το τέταρτο μέρος εξετάζει την Ελληνική πραγματικότητα, πριν από την εξαγωγή των συμπερασμάτων.

1. ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Η αξία του συνόλου των παραγόμενων υλικών αγαθών και των παρεχόμενων υπηρεσιών από τους μόνιμους κάτοικους μιας χώρας, πριν από τον υπολογισμό των αποσβέσεων, είναι γνωστή σαν ακαθάριστο εθνικό προϊόν (ΑΕΠ). Υπολογίζεται σε αγοραίες τιμές και αντιστοιχεί προς τη συνολική ακαθάριστη εθνική

δαπάνη που πραγματοποιείται από τον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα για την προμήθεια καταναλωτικών και κεφαλαιουχικών αγαθών, στην οποία προστίθεται το υπόλοιπο των τρεχουσών συναλλαγών με χώρες του εξωτερικού. Μερικές εγγραφές που πραγματοποιούνται ή παραλείπονται κατά τον υπολογισμό του ΑΕΠ και αφορούν τον τομέα του περιβάλλοντος δημιουργούν ερωτηματικά από την άποψη και της θεωρίας και της εφαρμογής.

Αναφορικά με την κατανάλωση, η βασική παρατήρηση αφορά τις διορθωτικές δαπάνες. Για παράδειγμα, όταν ένα ασθματικό άτομο προμηθεύεται ιατρικές υπηρεσίες για τη θεραπεία του, επειδή το «νέφος» ξεπέρασε τα όρια επιφυλακής, η σχετική δαπάνη θεωρείται σαν αύξηση του ΑΕΠ, χωρίς ταυτόχρονη αύξηση της ωφέλειας του ατόμου αυτού. Η εξωτερική επίδραση «νέφος» μειώνει τη συνολική ωφέλεια του ατόμου, το οποίο πληρώνει για την επαναφορά της στο προηγούμενο επίπεδο, άρα η τελική αύξηση της ωφέλειας είναι μηδέν.

Σχετικά με την προμήθεια κεφαλαιουχικών αγαθών οι παρατηρήσεις διαχωρίζονται ανάλογα με το αν ο επενδυτής ανήκει στον ιδιωτικό ή στο δημόσιο τομέα. Επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα σε κεφαλαιουχικά αγαθά που επιδιώκουν τον περιορισμό των περιβαλλοντικών εξωτερικών επιδράσεων οδηγούν στη μείωση του πραγματικού ΑΕΠ. Αυτό οφείλεται πρώτα στο γεγονός ότι οι δαπάνες αυτές θα μπορούσαν να είχαν διατεθεί για την άμεση αύξηση της παραγωγής υλικών αγαθών. Ύστερα, επειδή δεν καταχωρούνται χωριστά από άλλες επενδύσεις, χωρίς να πιστώνεται κάποιος λογαριασμός «Παροχής Καθαρών Περιβαλλοντικών Αγαθών και Υπηρεσιών» οι δαπάνες αυτές εμπίπτουν στο κόστος παραγωγής. Δαπάνες του Δημόσιου Τομέα για αγορά κεφαλαιουχικών αγαθών περιορισμού των περιβαλλοντικών εξωτερικών επιδράσεων παρουσιάζονται σαν μια αντίστοιχη αύξηση της αξίας των παρεχομένων υπηρεσιών από τον τομέα, χωρίς προηγούμενη εκτίμηση της πραγματικής αξίας των υπηρεσιών αυτών (π.χ. υπηρεσίες αποχέτευσης). Βέβαια, η ίδια ρύθμιση ισχύει και για άλλους κοινωνικούς τομείς (π.χ. ασφάλεια) με τη διαφορά ότι η πλειοψηφία από τις δαπάνες περιβάλλοντος οδηγούν στη διόρθωση εξωτερικών επιδράσεων που δημιουργεί αυτό καθαυτό το παραγωγικό κύκλωμα. Τέλος, όσον αφορά την παραγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών (από οποιοδήποτε τομέα), των οποίων ο σκοπός είναι να μειώσουν τις περιβαλλοντικές εξωτερικές επιδράσεις, σημειώνεται ότι τα αγαθά αυτά είναι ενδιάμεσα. Τελικό αγαθό είναι το καθαρό περιβάλλον.

2. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ

Με αντικείμενο την ανάλυση του τρόπου καταχώρησης της αξίας των αγαθών περιορισμού των περιβαλλοντικών εξωτερικών επιδράσεων (στο εξής αναφερόμενα σαν αγαθά προστασίας περιβάλλοντος) στους εθνικούς λογαριασμούς ο M. Weinrobe (1973) προτείνει την αφαίρεση από το ΑΕΠ ενός ποσού ίσου με το κοινωνικό κόστος της ρύπανσης. Εφόσον γίνει κάτι τέτοιο η παραγωγή - χρήση αγαθών προστασίας περιβάλλοντος και καταχώρηση της αξίας τους στο ΑΕΠ θα οδηγήσει σε ένα είδος επαναληπτικών εγγραφών, επειδή εκτός από την αξία των αγαθών αυτών προστίθεται και κάποιο όφελος που προκύπτει από τη χρήση τους. Για την αποφυγή επαναληπτικών εγγραφών το ΑΕΠ πρέπει να αυξάνει μόνο κατά το μέγεθος που ελαττώνεται το κοινωνικό κόστος της ρύπανσης— επειδή τα αγαθά προστασίας περιβάλλοντος είναι ενδιάμεσα. Επικαλούμενος δυσκολίες στον υπολογισμό του κοινωνικού κόστους της ρύπανσης ο Weinrobe δέχεται ότι η αξία των αγαθών προστασίας περιβάλλοντος αντιπροσωπεύει το μέγεθος κατά το οποίο μειώνεται το κοινωνικό κόστος ρύπανσης λόγω χρήσης τέτοιων αγαθών. Για το λόγο αυτό προτείνει την εγγραφή της αξίας των αγαθών προστασίας περιβάλλοντος στο ΑΕΠ, όπως γίνεται Κατ στην πράξη. Το θεωρητικό μέρος της πρότασης Weinrobe είναι κατάλληλα τοποθετημένο. Το πρακτικό μέρος, ενώ δεν αποφεύγει το πρόβλημα των επαναληπτικών εγγραφών, δημιουργεί το ερώτημα αν πράγματι το κοινωνικό κόστος της ρύπανσης μειώνεται κατά το μέγεθος της αξίας των αγαθών προστασίας περιβάλλοντος.

Σε παρόμοια αλλά βελτιωμένη βάση κινείται ο R. Tybout (1981), ο οποίος με την υπόθεση ότι η ρύπανση είναι αρνητικής αξίας υποπροϊόν της παραγωγής, προτείνει την αφαίρεση από το ΑΕΠ της «αξίας» της τελικής ρύπανσης. Η αξία της τελικής ρύπανσης ισοδυναμεί με την αξία της συνολικής ρύπανσης μείον τις δαπάνες για αντιρρύπανση και βρίσκεται ανάλογα με την ισχύουσα περιβαλλοντική πολιτική. Αν το κράτος επιβάλλει «τέλη ρύπανσης» (π. χ. 100 δραχμές ανά κυβικό μέτρο ακατέργαστων αποβλήτων) τότε η αξία της τελικής ρύπανσης ισούται με τα απληρωθέντα τέλη. Όταν υπάρχουν περιβαλλοντικοί περιορισμοί και αστυνόμευσή τους, χρησιμοποιούνται στοιχεία για τις ζημιές που προκαλεί η τελική ρύπανση. Αν δεν υπάρχουν στοιχεία για τις ζημιές αυτές, τότε θεωρείται ότι η οριακή ζημιά ισούται με τις οριακές δαπάνες περιορισμού της ρύπανσης (όπου το όριο αντιπροσωπεύει μεγάλη αύξηση των δαπανών αυτών). Η πρόταση Tybout είναι αρκετά ενδιαφέρουσα και αξιόλογη, αν και το «τέλος ρύπανσης» δεν είναι πρακτικά δυνατό να εξισωθεί με την οριακή ζημιά. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με τις οριακές δαπάνες αντιρρύπανσης.

Οι Ο. Herfindahl και Α. Ktieese (1973) προτείνουν ότι όλες οι δαπάνες αντιρρύπανσης (καταναλωτικές και επενδυτικές) που πραγματοποιούνται από τον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα πρέπει να μην προστίθενται στο ΑΕΠ. Η πρόταση αυτή στηρίζεται στην υπόθεση ότι το κοινωνικό κόστος της ρύπανσης μειώνεται τουλάχιστον κατά το ποσό των δαπανών αντιρρύπανσης. Γνωρίζοντας ότι η παραπάνω υπόθεση δεν αληθεύει γενικά, ότι η άμεση αποδοχή της θα δημιουργούσε προβλήματα στην ιστορική συνέχεια των εθνικών λογαριασμών καθώς και στη δυνατότητα σύγκρισης ομοιογενών στοιχείων, οι ερευνητές αυτοί καταλήγουν στην πρόταση να ανοίγονται συμπληρωματικοί λογαριασμοί, οι οποίοι θα δείχνουν απλά το ύψος των σχετικών δαπανών αντιρρύπανσης.

Ο Μ. Olson (1977) προτείνει την αφαίρεση του κοινωνικού κόστους της ρύπανσης από το καθαρό εθνικό προϊόν. Κατά τον Olson, το κοινωνικό κόστος της ρύπανσης ισούται με το ύψος των τρεχουσών καταναλωτικών δαπανών για προστασία από τις διάφορες οχλήσεις, καθώς και των δαπανών που θα ήταν πρόθυμοι να αναλάβουν οι καταναλωτές για την εκμηδένιση του υπολοίπου των οχλήσεων. Η πρόταση αυτή, αν και υποστηρίζει την άποψη ότι το τελικό προϊόν που επιδώκουν να αποκτήσουν οι καταναλωτές είναι το καθαρό περιβάλλον, αδυνατεί να εξηγήσει το είδος της μεταχείρισης που πρέπει να δοθεί στις καθάρεις επενδυτικές δαπάνες προστασίας του περιβάλλοντος.

Ο Η. Peskin (1981) προτείνει να αφαιρούνται από το ΑΕΠ όλες οι ζημιές υφίσταται το περιβάλλον. Για να φτάσει στην πρόταση αυτή ο Peskin θεωρεί το οικονομικό σύστημα απαρτιζόμενο από τέσσερις τομείς : τις επιχειρήσεις, τα νοικοκυριά, την κυβέρνηση και το περιβάλλον. Ο λογαριασμός του καθενός από τους τρεις πρώτους τομείς, περιέχει τρία νέα στοιχεία. Στο δεξί σκέλος (εκροές) αναγράφεται με αρνητικό πρόσημο το ύψος των ζημιών περιβάλλοντος, επειδή οι ζημιές αυτές είναι «αρνητικά αγαθά» που παράγουν το δημόσιο, οι επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά. Στο αριστερό σκέλος (εισροές) αναγράφεται με αρνητικό πρόσημο ένα ποσό ίσο με τις «υπηρεσίες» που παρέχει το περιβάλλον στους τρεις αυτούς τομείς και με θετικό πρόσημο η διαφορά μεταξύ «υπηρεσιών» και «αρνητικών αγαθών» (καθαρό περιβαλλοντικό όφελος). Ο λογαριασμός του τομέα Περιβάλλον αναγράφει σαν εισροή τις περιβαλλοντικές ζημιές και σαν εκροή τις περιβαλλοντικές υπηρεσίες, με μια εγγραφική διευθέτηση του υπολοίπου. Τέλος, με βάση τη μεθοδολογία αυτή, ο ενοποιημένος λογαριασμός του εθνικού εισοδήματος και προϊόντος, εκτός από τις γνωστές εγγραφές, περιέχει τις τρεις νέες εγγραφές που περιέχουν οι λογαριασμοί των επιχειρήσεων, της κυβέρνησης και των νοικοκυριών αθροιστικά. Η πρόταση Peskin αν και πραγματικά προσφέρει μια λογιστική πρωτοτυπία, δημιουργεί το μεγάλο ερώτημα γύρω από την εκτίμηση των ζημιών και των υπηρεσιών του Περιβάλ-

λοντος. Επίσης, τι γίνεται στη περίπτωση που το περιβάλλον δεχθεί ζημιές που δέν οφείλονται στη δραστηριότητα των τριών υπολοίπων τομέων (!).

3. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΔΕΙΚΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΥΗΜΕΡΙΑΣ

Το ΑΕΠ αποτελεί ένα δείκτη παραγωγής και όχι κατανάλωσης, ενώ ο τελικός σκοπός της οικονομικής δραστηριότητας είναι η κατανάλωση. Ξεκινώντας με την παρατήρηση αυτή, οι W. Nordhaus και J. Tobin (1973) προτείνουν τη ριζική αναθεώρηση του συστήματος εθνικών λογαριασμών με τη μετατροπή του σε σύστημα μέτρησης της οικονομικής ευημερίας (MOE). Το σύστημα αυτό θα καταγράφει και στοιχεία που δεν περνούν μέσα από το μηχανισμό της αγοράς (π. χ. ανάπαυση). Η ύπαρξη διαφόρων δυσάρεστων καταστάσεων, όπως η ρύπανση, η κυκλοφοριακή συμφόρηση, η ανασφάλεια κλπ. που οφείλονται στην αστικοποίηση θα καταχωρούνται σαν αρνητική κατανάλωση και άρα μείωση του επιπέδου οικονομικής ευημερίας. Η θεωρητική θεμελίωση για τον υπολογισμό του ύψους της αρνητικής αυτής κατανάλωσης στηρίζεται στην υπόθεση ότι οι ψηλότερες αμοιβές των αστών δικαιολογούνται όχι μόνον από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας με τη μεταφορά εργατικού δυναμικού από την ύπαιθρο στην πόλη αλλά και από την εκδοχή ότι περιέχουν κάποια αποζημίωση για τις δυσάρεστες συνέπειες της αστικής ζωής. Η εκτίμηση του ύψους της αρνητικής κατανάλωσης στηρίζεται στον υπολογισμό των εισοδημάτων, που απαιτούνται για τη συγκράτηση του πληθυσμού σε πυκνοκατοικημένες περιοχές, με τη χρήση πολυμεταβλητών συναρτήσεων τύπου cross section. Ο αδυναμίες της παραπάνω πρότασης εντοπίζονται στο γεγονός ότι οι περιβαλλοντικές εξωτερικές επιδράσεις δεν είναι αποκλειστικό παράγωγο της αστικοποίησης.

Η πρόταση του Economic Council of Japan (1974) για τον υπολογισμό της «Καθαρής Εθνικής Ευημερίας» (ΚΕΕ) αποτελεί μια βελτιωμένη άποψη του δείκτη οικονομικής ευημερίας των Nordhaus και Tobin. Ο λογαριασμός «Ρύπανση» πιστώνεται, σε βάρος της ΚΕΕ με δύο κονδύλια από τα οποία το ένα αφορά το ετήσιο κεφαλαιακό και λειτουργικό κόστος των αγαθών προστασίας περιβάλλοντος και το άλλο ισούται με το απαιτούμενο κόστος αντιμετώπισης της εναπομένουσας ρύπανσης. Η κριτική της Ιαπωνικής πρότασης βασίζεται σε παρόμοιο ερώτημα που είχε θέσει ο Weinrobe, στο αν δηλαδή η αξία των αγαθών προστασίας περιβάλλοντος αντιπροσωπεύει με ακρίβεια τα οφέλη που αυτά δημιουργούν. Επίσης, μιά αύξηση του ετήσιου κόστους προστασίας περιβάλλοντος είναι δυνατόν να οδηγήσει σε λογιστική μείωση της ΚΕΕ, ενώ αυξάνει την ποιότητα του περιβάλλοντος.

Άλλη μιά βελτιωμένη άποψη του δείκτη Nordhaus - Tobin προτείνεται από τον Ξ. Ζολώτα (1982), ο οποίος καταρτίζει έναν δείκτη ευημερίας που περιλαμβάνει το κοινωνικό κόστος μόλυνσης, ρύπανσης, και καταστροφής του περιβάλλοντος. Το κόστος αυτό απαρτίζεται από δύο κονδύλια από τα οποία το ένα είναι οι πραγματικές δαπάνες αναβάθμισης του περιβάλλοντος και το άλλο (σε αντίθεση με την Ιαπωνική πρόταση) αφορά το ύψος του κοινωνικού κόστους που απομένει και όχι το ύψος των απαιτούμενων δαπανών για την εκμηδένιση της εναπομένουσας ρύπανσης. Αυτή ακριβώς η αντιμετώπιση κάνει την πρόταση Ζολώτα, που εξετάζει το θέμα στα πλαίσια της Αμερικανικής Κοινωνίας, να είναι θεωρητικά και μεθοδολογικά καλύτερη από τις προηγούμενες παρόμοιες της, όσον αφορά ειδικά την πρόβλεψη αυτή.

4. ΣΥΣΤΗΜΑ ΕΘΝΙΚΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στο ισχύον σύστημα εθνικών λογαριασμών το περιβάλλον δεν αποτελεί ειδικό τομέα αναφοράς, όπως άλλοι κοινωνικοί τομείς (π.χ. υγεία - εκπαίδευση). Η προστιθέμενη αξία της παραγωγής «αγαθών και υπηρεσιών περιβάλλοντος» καταγράφεται στο ΑΕΠ σαν αξία του προϊόντος των διαφόρων κλάδων, Ιδιαίτερα όσον αφορά το δημόσιο τομέα, μέρος του προϊόντος των επιχειρήσεων «ηλεκτρισμού, φωταερίου και ύδατος», καθώς και των «διάφορων υπηρεσιών», αφορά το περιβάλλον. Είναι γεγονός ότι ο τομέας του περιβάλλοντος είναι ανάγκη να εμφανίζεται στα εθνικολογιστικά στοιχεία χωριστά. Η ανάγκη αυτή επιβάλλεται όχι μόνο για να υπάρχει ευχέρεια σύγκρισης μεταξύ κοινωνικών τομέων αλλά και για την εκτίμηση των δυνατοτήτων βελτίωσης του συστήματος ώστε να περιλαμβάνει το αποτέλεσμα των περιβαλλοντικών εξωτερικών επιδράσεων. Θα μπορούσε όμως στην πραγματικότητα να αφαιρεθεί κάποιο κονδύλι από το ΑΕΠ ώστε αυτό να είναι μιά βελτιωμένη εικόνα του επιπέδου κοινωνικής ευημερίας στην Ελλάδα; Στα παρακάτω εξετάζονται οι δυνατότητες εφαρμογής τριών εναλλακτικών μεθόδων :

4.1. Συναρτήσεις ζημιών

Η εκτίμηση συναρτήσεων ζημιών πραγματοποιείται στα πλαίσια αναλύσεων κοινωνικού κόστους - ωφέλειας, δεδομένου ότι το όφελος ισούται με την αποφευχθείσα ζημιά. Η χρησιμοποίηση συναρτήσεων ζημιών θα μπορούσε να οδηγήσει στον υπολογισμό του κοινωνικού κόστους που πρέπει να αφαιρεθεί από το ΑΕΠ.

Στην Ελλάδα δεν έχουν γίνει ακόμα σχετικές μελέτες. Η μοναδική στο είδος αυτό μελέτη επιχειρεί να υπολογίσει το κοινωνικό κόστος της ατμοσφαιρικής ρύπανσης στην Αθήνα (Plessas, 1980). Αναφερόμενη στην υποβάθμιση της υγείας του Αθηναϊκού πληθυσμού, η μελέτη καταλήγει ότι για το έτος 1976 το παραπάνω κόστος ήταν περίπου 965 εκατ. δραχ., ποσό που (όπως αναφέρει ο συγγραφέας) θα μπορούσε να τριπλασιαστεί (2.895 εκατ.) αν λάβει κανείς υπόψη και τις υλικές ζημιές της ρύπανσης. Ακόμη και στην περίπτωση αυτή το συνολικό κονδύλι του κοινωνικού κόστους πρέπει να ήταν πολύ μεγαλύτερο. Ειδικότερα, όπως προκύπτει από άλλη μελέτη (Lekakis, 1982), το χρηματικό κόστος «απορρύπανσης» της Αθήνας για το έτος 1975 υπολογίστηκε σε 2.812 εκατ. δρχ. περίπου. Η σύγκριση των δύο αυτών κονδυλίων σημαίνει ότι, αν η απορρύπανση της Αθήνας γινόταν το 1976, το κοινωνικό όφελος θα ήταν σχεδόν ίσο με το χρηματικό κόστος. Φυσικά αυτό θα ήταν αναληθές διότι το διάστημα εκείνο ανάγεται στην περίοδο πριν από τα ευεργετικά μέτρα του 1978 οπότε η ρύπανση ήταν σε έξαρση και εξ ορισμού το οριακό κοινωνικό όφελος ήταν μεγαλύτερο από το οριακό χρηματικό κόστος απορρύπανσης. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η υπάρχουσα υποδομή αναγκάζει μια τέτοια μέθοδο να είναι ουσιαστικά ατελέσφορη.

4.2. Αποκλίσεις μεταξύ απαιτούμενων και πραγματοποιούμενων δαπανών

Η μέθοδος αυτή στηρίζεται στην υπόθεση ότι οι συνολικά απαιτούμενες δαπάνες προστασίας του περιβάλλοντος (όπως προκύπτουν από διάφορες εκτιμήσεις, π.χ. κατά την εκπόνηση του Πενταετούς Προγράμματος) καλύπτουν το μέγεθος του υπάρχοντος κοινωνικού κόστους. Έτσι, η απόκλιση μεταξύ απαιτούμενων και πραγματοποιούμενων δαπανών προσδιορίζει το υπόλοιπο του κοινωνικού κόστους που πρέπει τελικά να αφαιρεθεί από το ΑΕΠ. Η έννοια της δαπάνης περιλαμβάνει το ανάλογο κεφαλαιακό και λειτουργικό κόστος των σχετικών έργων που χρηματοδοτούνται από τον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα καθώς και το κόστος αγοράς υπηρεσιών που δεν αποτελεί μέρος του παραπάνω λειτουργικού κόστους και ανάγεται στην υπό κρίση περίοδο. Έτσι, οι δαπάνες αυτές δεν πρέπει να συγχέονται με τις συνολικές επενδύσεις για έργα προστασίας του περιβάλλοντος. Είναι φυσικό πως η μέθοδος αυτή έχει τα δικά της θεωρητικά μειονεκτήματα, το κυριώτερο από τα οποία στηρίζεται στο γεγονός ότι το συνολικό ύψος του περιβαλλοντικού κοινωνικού κόστους στην Ελλάδα είναι πολύ μεγαλύτερο από το ύψος των δαπανών που υπολογίζονται σαν απαιτούμενες. Παρά το γεγονός αυτό, που αναγκάζει την επιζητούμενη απόκλιση να είναι μικρότερη, μια τέτοια μέθοδος δεν είναι ουσιαστικά άτοπη. Ένα πρακτικό μειονέκτημα της μεθόδου αυτής σχετίζεται με τη δυσκολία ή αδυναμία υπολογισμού των δαπα-

νών του ιδιωτικού τομέα επειδή ο τομέας αυτός δεν καταγράφει τις σχετικές δαπάνες σε ειδικό λογαριασμό.

Στην Ελλάδα δεν υπήρχαν εκτιμήσεις των συνολικά απαιτούμενων και συνολικά πραγματοποιούμενων δαπανών προστασίας του περιβάλλοντος. Έκθεση του Προγράμματος 1976 - 80 (ΚΕΠΕ, 1976) υπολόγισε ότι για την περίοδο 1977 - 1980 οι απαιτούμενες επενδύσεις προστασίας του περιβάλλοντος από τον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα ήταν περίπου 18,8 δις (8,2 για το δημόσιο και 10,6 για τον ιδιωτικό). Μια άλλη έκθεση (Λεκάκης, κ.α., 1986) εκτιμά τη συνολικά απαιτούμενη χρηματοδότηση 218,5 δις για άμεσα έργα προστασίας περιβάλλοντος στην πενταετία 1983 - 87. Και στις δύο περιπτώσεις είτε έγιναν υποκειμενικά είτε προέκυψαν από το άθροισμα των προϋπολογισμών διαφόρων προγραμματιζόμενων έργων.

4.3. Αποκλίσεις το» Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων

Οι αποκλίσεις μεταξύ των προβλεπόμενων και των τελικά πραγματοποιούμενων δαπανών για διάφορα έργα του ΠΔΕ που αφορούν το περιβάλλον αποτελούν ένα μέτρο μεγέθους του κοινωνικού κόστους που θα μπορούσε να αφαιρεθεί από το ΑΕΠ (η έννοια των δαπανών είναι όπως περιγράφηκε προηγουμένως στην περίπτωση, β) Τα θεωρητικά μειονεκτήματα της μεθόδου αυτής είναι μεγαλύτερα από εκείνα της προηγούμενης, ενώ τα πρακτικά είναι λιγώτερα. Ειδικότερα, η εξαίρεση των δαπανών του ιδιωτικού τομέα, ενώ υποβαθμίζει την έννοια των πιστώσεων του ΠΔΕ σαν αντιπροσωπευτικών του τρέχοντος κοινωνικού κόστους, κάνει ευκολότερο τον υπολογισμό των πραγματοποιούμενων δαπανών προστασίας του περιβάλλοντος. Στην Ελλάδα δεν έχουν γίνει ακόμη τέτοιοι υπολογισμοί.

Μια επιμέρους θεώρηση της ίδιας πρότασης βασίζεται στην απόκλιση μεταξύ των σχετικών πιστώσεων και πληρωμών του ΠΔΕ, δεδομένου ότι οι πληρωμές συνήθως καταγράφονται στο ΑΕΠ αυτούσιες, ανεξάρτητα από το χρόνο απόσβεσης του κεφαλαίου και δημιουργίας των ωφελειών. Κατά την περίοδο 1972- 76, η απόκλιση (σε τρέχουσες δρχ.) μεταξύ πιστώσεων και πληρωμών του ΠΔΕ για το περιβάλλον ήταν περίπου 1,8 δις (0.06% σαν ποσοστό του ΑΕΠ της ίδιας περιόδου), ενώ κατά την περίοδο 1977 - 80, που η απόκλιση κυμάνθηκε στα ίδια απόλυτα επίπεδα (2,0 δις), το ποσοστό ήταν 0.04 %. Παρά το γεγονός ότι η απόκλιση αυτή του ΠΔΕ τείνει να μειώνεται δεν είναι σημαντική, ώστε να ληφθεί σοβαρά υπόψη, φαίνεται να αποτελεί τη δεύτερη καλύτερη δυνατή λύση για την Ελληνική πραγματικότητα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Από τη συνοπτική παρουσίαση του θέματος εξάγονται τα εξής συμπεράσματα :

α) Το ΑΕΠ, όπως εκτιμάται σήμερα, αποτελεί περισσότερο ένα δείκτη παραγωγής παρά κοινωνικής ευημερίας. Κατά την εκτίμηση του λαμβάνει υπόψη τα αποτελέσματα των περιβαλλοντικών εξωτερικών επιδράσεων ακολουθώντας μια «εσωτερική» διαδικασία. Πράγματι, εφόσον οι επιδράσεις αυτές επηρεάζουν τις συναρτήσεις και της κατανάλωσης και της παραγωγής επηρεάζουν και το μέγεθος του ΑΕΠ. Τα κύρια ερωτήματα αφορούν το πραγματικό μέγεθος των «υπηρεσιών περιβάλλοντος» που προκύπτει από τη δημόσια και ιδιωτική δαπάνη για επενδύσεις προστασίας του και το μέγεθος του κοινωνικού κόστους που πρέπει να αφαιρείται από αυτό — εφόσον το έτσι υπολογιζόμενο ΑΕΠ μπορεί να αποτελεί μια παραδεκτή εικόνα του επιπέδου κοινωνικής ευημερίας σε μια χώρα.

β) Οι προτάσεις των ερευνητών που ασχολούνται με το θέμα δεν συγκλίνουν σε μια εννιαία και βελτιωμένη ιδέα ώστε να γίνει εφαρμόσιμη στην πράξη. Αυτό οφείλεται κύρια στο γεγονός ότι ο τομέας του περιβάλλοντος χαρακτηρίζεται από μια δική του ιδιαιτερότητα δίδοντας αφορμή για ανεξάρτητη ερμηνεία των στοιχείων που τον απαρτίζουν.

γ) Ο τρόπος καταγραφής των αποτελεσμάτων των περιβαλλοντικών εξωτερικών επιδράσεων στους δείκτες κοινωνικής ευημερίας αυξάνει το συγκριτικό πλεονέκτημα των δεικτών αυτών έναντι του δείκτη ΑΕΠ.

δ) Στα πλαίσια χρησιμοποίησης του ΑΕΠ σαν δείκτη κοινωνικής ευημερίας την Ελλάδα, η υπάρχουσα υποδομή υποστηρίζει δύο μεθόδους: την αφαίρεση από το ΑΕΠ είτε της απόκλισης μεταξύ συνολικά απαιτούμενων και τελικά πραγματοποιούμενων δαπανών προστασίας του περιβάλλοντος, είτε της απόκλισης μεταξύ πιστώσεων και πληρωμών του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων για το Περιβάλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Economic Council of Japan 1974. *Measuring Net National Welfare in Japan*, a report for the Japanese Ministry of Finance by the National Welfare Measurement Committee, Tokyo.
2. Herfindahl, Orris C. and Kneese, Allen V. 1973. «Measuring Social and Economic Change-Benefits and Costs of Environmental Pollution», in Milton Moss (ed). *The Measurement of Economic and Social Performance*, New York : National Bureau of Economic Research.
3. ΚΕΠΕ (Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών). 1976- *Περιβάλλον: Προστασία, Βελτίωση, Ανάπτυξη, έκθεση ομάδος εργασίας για το Πενταετές Πρόγραμμα Ανάπτυξης 1976 - 80*, Αθήνα.
4. ΚΕΠΕ (Centre of Planning & Economic Research). Undated. *The Five-Year Economic and Social Development Plan: Summary*, Athens.
5. Lekakis, Joseph N. 1982. «Economics and Air Quality Management in the Greater Athens Area,» Ph. D. dissertation, University of Michigan, Ann Arbor.
6. Λεκάκης, Ιωσήφ Ν. κ.α. 1986. *Προστασία Και Αναβάθμιση του Περιβάλλοντος, Θέματα Προγραμματισμού*, Νο Ε7, ΚΕΠΕ.
7. Nordhaus, William D. and Tobin, James. 1973. «Is Growth Obsolete ?» in Milton Moss (ed.) *The Measurement of Economic and Social Performance*. New York : National Bureau of Economic Research.
8. Olson, Mancur, 1977. «The Treatment of Externalities in National Income Statistics,» in L Wingo and A. Evans (eds.), *Public Economics and the Quality of Life*, Baltimore : Johns Hopkins University Press.
9. Saunders, C.T. 1977. «Welfare and the GNP,» in C.A. Van Boshove et. al. (eds.). *Modeling for Government and Business*, Leiden : Martinus Nijhoff Social Science Division.
10. Tybout, Richard A. 1981. «Social Accounting and Pollution», *Land Economics*, Vol. 57, No. 4.
11. Weinrobe, Maurice. 1973. «Accounting for Pollution : Pollution Abatement and the National Product,» *Land Economics*, Vol. XLIX, No. 2.
12. Ζολώτας, Ξενοφών Ε. 1982. *Οικονομική Μεγέθυνση και φθίνουσα Κοινωνική Ευημερία*, (Αρχείο Μελετών και Ομιλιών), Τράπεζα Ελλάδος.